

“Še bomo potrebovali narodne programe”

Pogovor z Lojzetom Peterletom

23. decembra 1990 je bil v Sloveniji izveden plebiscit. Od 93,2 % udeleženih upravičencev se jih je 95% izreklo za samostojnost. S tem se je sicer začela formalna pot našega osamosvajanja, toda misel na lastno državo je že imela svojo zgodovino. Od leta 1848 pa vse do 2. pol. 90-tih let 20. stoletja, ko je skupina izobražencev, zbrana okoli Nove revije, spomladi 1987 v številki 57. objavila svoje prispevke za slovenski narodni program. Glavne sestavke so napisali Jože Pučnik, Peter Jambreč, Tine Hribar, Spomenka Hribar in Ivan Urbančič. Suverenost so razumeli kot pogoj za to, da narod postane nacija (narod z lastno državo) ter trdili, da izvirna suverenost pripada narodom in ne federaciji. Toda čeprav danes večina od nas to številko revije šteje za prelomnico, ki je tudi spodbudila oblikovanje protikomunistične opozicije v Sloveniji, pa to ni bila prva revija, ki je načenjala vprašanje naroda in njegovih pravic. Leto prej je namreč v »Reviji 2000 - častnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja« v številki 31/32 takratno uredništvo začelo z razpravo o položaju slovenskega naroda in narodnem vprašanju. Pri tem so svoje članke prispevali med drugim tudi Spomenka Hribar »V labirintu vprašanj«, Tine Hribar »Leninski principi raznarodovanja«, France Bučar »Mali narodi in znanstveni socializem« ter Peter Kovačič-Peršin z člankom »Narodno vprašanje kot vprašanje kulture«. Poleg tega pa so v tej številki »Revije 2000« objavili razmišljanje Edvarda Kocbeka z naslovom »O narodu«. Šlo naj bi za njegov do ta-

krat še neobjavljen esej oz. predavanje, ki naj bi nastal okoli leta 1970.

Ker smo želeli kaj več izvedeti o »narodni številki Revije 2000«, smo se odločili, da o tem spregovorimo z gospodom Lojzetom Peterletom, nekoč tudi urednikom Tretjega dne, ki je v tistem času pomagal pri ustvarjanju Revije 2000.

Peterle: Ja, to je bil »moj« Tretji dan. Sem mu še nekoč jaz dal ime. Dolgo smo razmišljali, kako bi dali naslov biltenu, ki smo ga urejali, in potem sem jaz prišel na vstajenjsko idejo - tako je revija dobila ime.

Skoraj ni Slovence, ki še ne bi slišal za danes že legendarno 57. številko Nove revije, v kateri je skupina izobražencev, zbrana okoli te revije, spomladi 1987 objavila svoje prispevke za slovenski narodni program, v katerem so poudarili, da je suverenost tista, ki mora biti pogoj za to, da narod postane nacija. Toda to ni bila prva revija, ki je pisala o tem. Že leto dni prej so nekaj podobnega objavili v reviji 2000.

Drži. V reviji 2000 so približno leto prej Viktor Blažič, Spomenka Hribar, Tine Hribar, France Bučar ter še drugi pisali o nekaterih temah, ki so potem pomenile nekako jedro vseh prispevkov v 57. številki Nove revije. To problematiko so odpirali ali razvili v naši t.i. »narodni« številki. Teh idej seveda nismo lansirali kot zadnje odkritje, temveč smo se čutili kot ljudje, ki so ob posebnem ognjišču, ki se mu je reklo »revija 2000«, odpirali taiste teme. Seveda se ob tem vprašanju ne borimo za kakšna posebna prvenstva.

Ta naš prispevek večkrat omenim zato, ker smo dolgo živeli v javni anonimnosti in se ta naš prispevek nekako ni ovrednotil in ni prišel v kakšno večjo zavest. Zato se mi je zdelo prav, čisto zaradi intelektualne poštenosti, da ponovno opozorim tudi na naš prispevek.

Kdo pa so bili člani revije 2000? V leksikonih je označena kot levo krščanska laična revija. Ali to drži?

Ta krog, ki se je zbiral okrog revije 2000 – v marsičem zelo raznolik –, je bil prvi krog mladih krščanskih intelektualcev po 2. svetovni vojni, ki je začel skupaj delati. Odločili smo se, da se sistematično lotimo študija, prevajanja »krize evropske zavesti«, kot se je temu takrat reklo. Šli smo se nekakšno »komuno«, ki so bile takrat tako moderne ... Prav iz tega našega kroga je potem veliko ljudi šlo v politiko.

Mi smo šli na začetku na živce tako Cerkvi kot partiji in ni bilo prijetno biti med dvema ognjema. Povezovala nas je želja, da bi v slovenski družbi lahko živeli pristno krščanstvo v celoti, ne da bi nas v javnem prostoru dolačala ena ali druga ideologija v smislu moči. To je bil naš skupni imenovalc. Nekaj časa so nas celo imeli za kontestatorje, toda reči moram, da je bila meni ta pozicija kar všeč. To je namreč pomenilo, da smo bili nekaj novega. Če smo šli na živce obema, mislim, da za nas to ni bil slab znak.

Če se vrneva nazaj k konkretnima številka-ma, o kateri govoriva. Kakšna je po Vašem mnenju vsebinska razlika med prispevki, objavljenimi v reviji 2000, ter 57. številko Nove revije? Ali lahko rečemo, da se je ideja o slovenski suverenosti šele rojevala, da pa je bilo še prezgodaj za njeno uresničitev, medtem ko je bila v 57. številki ta tudi jasno izražena?

Peterle: Mislim, da prav te ideje o osamosvojitvi v »narodni številki« revije 2000 res še nismo mogli brati, je pa bila priprava na to,

kar se je potem zgodilo. Takrat smo šele slutili spremembe oz. delali zanje, jim pripravljali prostor za uresničitev. Sam to jemljem kot del teh priprav, kot del intelektualnega prebujanja, ki je na koncu pripeljal do tega, da smo se poslovili od partijskih oz. totalitarnih časov.

Zakaj je šla, po Vašem mnenju, objava v 2000 mimo slovenske javnosti (praktično za te prispevke danes nihče ne ve), medtem ko je 57. številka naletela na tak odmev?

Naša revija je bila možna v času Kavčiča, potem pa je bila v času Popita, ko je tudi beseda »dialog« postala sumljiva, ustavljena. Takrat tudi nismo izhajali. V tistem času je bil tudi Milan Kučan na »drugi« strani in je izražal skrb oz. več kot skrb, da bi se skozi našo revijo v javnem prostoru na poseben način uveljavljala Cerkev – nekje imam še njegovo pismo, v katerem mi je o tem pisal. Dejansko smo skušali z našo revijo na nek način vzpostaviti dialog med kristjani in marksisti, toda takrat se je partija grozno bala, da bi Cerkev kakor koli večala svoj javni vpliv, zato smo bili za partijo »sumljivi« in so nam dali samo toliko prostora, kolikor je bilo nujno potrebno. Tako prvih petnajst števil revije niti ni doživelo javne predstavitve, čeprav smo posamezne izvode pošiljali na uredništva. Ponavadi so rekli, da se je izgubil: ko smo poslali še enkrat, vseeno niso objavili. Mislim, da je šele 15. številka doživela normalno predstavitve, kar je pomenilo, da so potem vsakič, ko je izšla, tudi zapisali: »Izšla je ta in ta številka, notri lahko preberete to in to ...«. Na nas kot kristjane so bili bolj alergični kot na svoje sinove, če lahko tako rečem. Navsezadnje so – rečeno v narekovajih – »svojim pustili več kot nam«.

Na drugi strani pa so takrat Novo revijo tudi pripravili kot nekakšen »bum«, medtem ko pri reviji 2000 nismo vlagali nobenega marketinga. V tem smo bili slabi. Preprosto smo bili veseli, če smo kakšno idejo objavili

oz. jo plasirali, čeprav smo pri tem stalno nalleteli na zidove. Nekatere smo uspeli preskočiti, nekaterih pa ne.

Kdo pa so bili tisti, ki so omogočili tak »bum« Nove revije?

V Novi reviji so bili tudi ljudje, ki so imeli drugačne predispozicije, na primer Tine Hribar, pa Dimitrij Rupel. To so bili ljudje, ki so bili navsezadnje zaposleni na »ta pravih« institucijah, kjer so si lahko tudi marsikaj privoščili. Hribar na FDV-ju, takratnem FSPN, prav tako Rupel, se mi zdi. Za večino teh, ki so tam notri pisali, lahko rečem, da ni imela slabih služb v bivšem sistemu – pa o tem ne moraliziram. Pa tudi stvari so znali drugače izpeljati.

Toda večina avtorjev, ki so objavili svoje prispevke v t.i. »narodni številki« revije 2000 (npr. France Bučar, Tine in Spomenka Hribar), je objavila svoja razmišljanja tudi v 57. številki Nove revije leto dni kasneje.

Tudi to govori v prid našemu takratnemu delu v okviru revije 2000, se vam ne zdi?

V 57. številki Nove revije se je pojavila tudi zahteva, da se je treba »znebiti skrbništva Zveze komunistov Slovenije«, katere predsednik je bil od leta 1986 Milan Kučan. Kako v luči te zahteve gledate na njegovo izvolitev na mesto prvega predsednika Republike Slovenije?

Dejstvo je, da smo Kučana imeli v podzavesti. On je bil edini na ekranu: na realnem ekranu na televiziji in na našem notranjem ekranu. Kučan je eden izmed ljudi, ki obvladajo marketing. Znal je oditi iz Beograda ob pravem času, vedel je, da ne more iti drugam kot v Ljubljano. Komunisti so prvi vedeli, da je zgodbe konec, videli so, kje se podira in kako se podira. In je naredil pametno potezo in si s tem podaljšal politično življenje. Na drugi strani je bil Pučnik vizionar, ki pa se ni posvečal temu, kako ga doživljajo ljudje.

Pučnik je bil za tektonske premike, medtem ko se je Kučan smejal. Sam sem Pučnika zelo cenil in sem bil prepričan, da bo znala javnost prav ovrednotiti krivico, ki mu jo je Partija, ki ji je včasih tudi pripadal, naredila. Sam si ne morem predstavljati, kako preživiš sedem let v samici. Na tisti strani režima, ki je tako politiko vodila skoraj 40 let, je bil Kučan na glavnih pozicijah, vendar se je znal tako predstaviti ljudem, da je zmagal, čeprav bi moral prvi mož nekdanje Partije, ki je storila toliko gorja, že vsaj zaradi objektivne krivde prepustiti mesto drugemu.

Bi lahko ovrednotili Vašo vlogo pri uresničitvi »slovenskega narodnega programa«? Ali lahko sploh govorimo o slovenskem narodnem programu, ko se pogovarjamo o »narodni« številki revije 2000 in o 57. številki Nove revije, oz. ali ju lahko primerjamo z Zahtevami Zedinjene Slovenije iz leta 1848 ter Majniško deklaracijo? Bi morali, po Vašem mnenju, še kakšen tekst uvrstiti med »slovenske narodne programe«?

O vseh teh zadevah je v revijo pisal zgodovinar Prunk. Če boste pogledali, kaj je zapisal, boste videli, da smo mi – kako bi rekel – nekako prostor odpirali, mi smo eno traso tudi postavljali, da se tako izrazim, smo točno povedali, kaj in kdaj se kaj zgodilo: to se je takrat zgodilo, to takrat... Prunk je potem izdal samostojno knjigo Slovenski narodni program. Najprej je nekaj v reviji objavil, potem je pa revija objavila to knjigo. Kar se pa moje vloge tiče, veste, jaz nisem bil kakšen silni teoretik; bil sem petnajst let odgovorni urednik in nekaj časa tajnik, ekspediter, pisec, korektor, lektor – vse, kar je bilo pač treba biti.

Kaj pa potem?

Jaz sem bil soustanovitelj krščansko-socialnega gibanja in njegov tajnik, potem pa sem zastopal stališče, da je treba ustanoviti stranko, ne samo gibanje. Prepričan sem bil, da je treba narediti tudi kaj drugega in večina

je bila za to. Potem sem bil deset let predsednik SKD. Ker smo na prvih volitvah največ dobili znotraj Demosa, sem postal predsednik prve vlade. Mene je čakalo potem izrazito operativno delo. Tako da imam jaz za sabo relativno malo pisanja v tem smislu – jaz nisem objavljajal tako kot Pučnik ali Bučar. No, Bučar je študiral sisteme, no, saj sem jih študiral tudi jaz, ampak mu nisem konkuriral v pisanju... Stvar se je do volitev ravno tako razvila, da je potem lahko »potegnilo«.

V kakšni meri se je slovenski narodni program, izražen v 57. številki Nove revije uresničil v konkretnem političnem dogajanju od takrat do danes? Takrat verjetno v Demosu ...

Ja, Demos je tukaj bistvena postavka v razvoju. Ob prvih demokratičnih volitvah so ljudje podprli ta projekt samostojne demokratične države, ki bo spoštovala človekove pravice, kar je bil desetletja prej pri nas velik problem. Velik del tega programa se je uresničil, ni se pa uresničilo vse – npr. odnos do preteklosti se ni dal urediti po evropskih standardih.

V zadnjem času smo bolj usmerjeni v Evropo, Evropsko zvezo. Nekje sem prebrala, da danes nismo ogroženi niti od Evropske zveze niti od naših sosednjih držav, ampak od nas samih, saj smo vključeni tudi v tiste globalizacijske procese, ki povsem odplavljajo in preplavljajo vso samostojnost ljudstev, narodov, če te niso globoko in trdno zasidrane v narodu samem. Menite, da je bilo teh štirinajst let naše samostojne države dovolj, da se je slovenska zavest znotraj lastne države utrdila?

Naša državotvorna zavest se še oblikuje. Marsikdaj težko, ker ti, ki sedaj vladajo, ne želijo slišati kaj dosti o državljanski, narodni ali domovinski vzgoji (nekaj let je bil prob-

lem sploh govoriti o vzgoji, saj so rekli, da se že z izobraževanjem dogaja hkrati vzgoja) in nam še marsikaj manjka k neki normalni državljanski zavesti. Včasih je čutiti pomanjkanje te suverenosti in državljanskega čuta, da ne omenjam, da nekaj let celo zdaj že bivši predsednik države ni čutil potrebe, da na svoji hiši v Murglah ob državnih praznikih izobesi zastavo, na kar je potem opozoril Tone Kuntner. Tisti, ki niso bili pobudniki tega projekta, malo težje praznujejo, da smo postavili državo. To se je že velikokrat pokazalo, vendar sem sam prepričan, da bomo znotraj Evropske zveze to našo zavest samo okrepili. Naša zavest v tem smislu ni ogrožena s strani Bruslja, se pa je tam tudi ne da naročiti – to se mora zgoditi doma. Tudi štorklja ne nosi iz Bruslja, ampak mora prileteti od nekje drugje. Smo pa še, po mojem mnenju, v nastajanju in dozorevanju kot nacija.

Se vam zdi, da bi potrebovali še kakšen slovenski narodni program? Kaj bi vanj zapisali?

Mislim, da še. S tem ko se bo okvir državnega v Evropski zvezi nekoliko relativiziral oz. stopil v nove okvire. Koncept nacionalne države seveda pozna teritorij, mejo itd. Vse to bo še ostalo, ampak na mejah ne bomo več stali, ne bo to več tako obrambno postavljeno, kakor je pri teh državah bilo. Mi nedvomno potrebujemo še skupne imenovalce v duhu narodnega programa. Narodno je nekaterim malce tuje ali nepotrebno, jaz pa mislim, da v teh novih okoliščinah prihaja nekako skozi novo dioptrijo – vidimo lahko celo projekt Zedinjene Slovenije. Ne kot poskus političnega poenotenja vseh Slovencev, ampak bolj v tem kulturnem smislu. Mi, če hočemo kot Slovenci – kot narod živeti bolj skupaj, bomo imeli za to zdaj vse možnosti oz. drugačne možnosti. Če hočemo, lahko skupaj kaj naredimo in tudi razvijamo neko skupno vizijo.